

RELACIJE VRIJEDNOSTI I STAVOVA OSUĐENIH OSOBA NA POČETKU PENOLOŠKOG TRETMANA¹

JOSIPA BAŠIĆ

ANTONIJA ŽIŽAK

Originalni znanstveni članak

FAKULTET ZA DEFETOLOGIJU
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

UDK: 376.58

SAŽETAK

Uzorak ispitanika (N=406) za ovaj rad uzet je iz Prijemnog odjela KPD Lepoglava. Osuđene osobe bile su na početku tretmana tokom 1986. i 1987. godine.

Uzorak varijabli indikatora vrijednosti sadrži 44 itema, a uzorak varijabli indikatora stavova sastoji se od 18 orthoblique faktora stavova II reda izoliranih iz 245 itema. Rezultati su obrađeni kanoničkom korelacionom analizom programom CANCAN. Povezanost vrijednosti i stavova osuđenih osoba očituje se kroz šest značajnih parova kanoničkih faktora koji su povezani s koeficijentima korelacije od minimum .45 do maksimum .75. Osnovni rezultati upućuju na takvu povezanost koja se očituje s jedne strane kroz uvažavanje vrijednosti na općem i socijalnom planu, a s druge strane kroz stavove koji opisuju vjeru u preodgoj, tretman, osoblje i vlastiti angažman osuđene osobe. Isto se tako može utvrditi postojanje dviju specifičnih grupa čiji pripadnici jesu nosioci ili avanturističkih ili religioznih vrijednosnih orijentacija a čiji stavovi upućuju na ne prihvaćanje nekih zakonitosti zatvoreničkog kodeksa i stila života.

1. PROBLEM

Izučavanje vrijednosti i stavova osuđenih osoba ne postiže svoju praktičnu funkciju ukoliko ne posluži projektiranju, odnosno evaluaciji nekog tretmana, s jedne strane, i s druge strane, ukoliko ne povuče paralelu prema tzv. neosuđeničkoj populaciji. Ovakva su istraživanja veoma kompleksna i stoga prava rijetkost. Uobičajeno je da se problematiziranju vrijednosti, odnosno stavova, kako osuđivanih tako i

neosuđivanih osoba, pristupa odvojeno. Kada se, nasuprot tome, javi pokušaj utvrđivanja veza i odnosa između ova dva fenomena, u bilo kojoj populaciji, neophodno je prethodno ograničiti njihove prostore i odrediti ih prema nekim zajedničkim bitnim prostorima kakvo je na primjer ponašanje. Polazeći od Pantićevog koncepta poželjnosti Ajduković (1986, str. 8) daje definiciju prema kojoj "Vrijednosti su relativno stalne, opće i hijerarhijski organizirane karakteristike pojedinca (dispozicije) i grupa

¹ Rad je dio projekta "Relacije psiholoških, socioloških i kriminoloških karakteristika osuđenih osoba i njihovog ponašanja za vrijeme izdržavanja kazne lišenja slobode", koji se realizira na Fakultetu za defektologiju

(elementi društvene svijesti) formirane međusobnim djelovanjem historijskih, aktualno-socijalnih i individualnih činilaca, koji zbog tako pripisane poželjnosti usmjeravaju bihevioralne, kognitivne i emocionalne aspekte aktivnosti svojih nosioca k određenim ciljevima". S aspekta tretmana osuđenih osoba, odnosno uopće rada s ljudima, čini se bitnom funkcija vrijednosti. Rokeach (prema Ajduković, 1986) navodi nekoliko funkcija vrijednosti. Vrijednosti se prije svega javljaju kao standardi za izbor ponašanja, a potom i kao generalni model na temelju kojeg pojedinac rješava konflikte, odnosno donosi odluke, a zatim slijedi i njihova motivacijska, adaptacijska, obrambena i spoznajna odnosno samoaktualizirajuća funkcija. Prema Krechu, Crathufieldu i Ballacheyu (1972) stavovi jesu trajni sistemi (dispozicioni karakter i dosljednost) pozitivnog ili negativnog ocjenjivanja, osjećanja i tendencije poduzimanja akcija za ili protiv - a u odnosu na različite objekte. Zvonarević (1978) smatra da stavovi nisu samo neke tendencije koje usmjeravaju naše reagiranje prema objektima iz okoline (izvan nas). On se zalaže za upotpunjavanje definicije stava i odnosom prema sebi (osobinama, postupcima i akcijama). Razvoj ličnosti, smatraju mnogi autori (npr. Rot, 1975), velikim dijelom se sastoji upravo u formiranju novih stavova i transformiranju postojećih. Zato se smatra da su stavovi takove prirode da utječu na sve naše mentalne funkcije i na opažanje, na pamćenje, na suđenje i mišljenje, na našu motivaciju i na naše postupke. Upravo iz ovog posljednjeg - utjecaj na postupke - ponašanje ljudi - izvlači se mogućnost predviđanja djelovanja ljudi na osnovu utvrđivanja stavova. Premda se na osnovu

poznavanja stavova ne može sa sigurnošću predvidjeti svako ponašanje (ponašanje ljudi nije uvijek adekvatno njihovim stavovima) ipak se može s dovoljno ozbiljnosti povući paralela između stavova i ponašanja. Treba imati u vidu da se razloge ove nedovoljne usklađenosti između stavova i ponašanja nalazi u činjenici mnogostrukog determiniranja ponašanja. Znači ponašanje je zavisno od velikog broja činilaca, stoga se istovremenim ispitivanjem i upoznavanjem i vrijednosti i stavova ulazi u veću mogućnost predviđanja ponašanja, pa i njegovog mijenjanja u penološkom tretmanu. U odnosu na stavove vrijednosti imaju općenitije značenje, budući da se ne definiraju na temelju, odnosno prema specifičnim objektima ili ljudima. Nadalje, uz jednu vrijednost moguće je vezati dva ili više stava, na temelju čega je moguće konstatirati da su vrijednosti na višoj razini apstrakcije od stavova, što može značiti da su vrijednosti teže promjenljive nego stavovi. Upravo zbog većeg stupnja apstraktnosti vrijednosti su teže nego stavovi prepoznatljiviji kroz pojedine specifične oblike ponašanja (Reich, Adcock, 1976). Osnovnu razliku između vrijednosti i stavova moguće je izraziti kao jaču usmjerenost stava na poseban objekt, situaciju, za razliku od vrijednosti koje nisu direktno usmjerene na vrlo specifične situacije, nego ih nadilaze (Rokeach, prema Evans, 1988). Osnosno, kao što navodi Rot (1975) vrijednosti mogu biti izvori stavova, ili kao što tvrde Reich i Adcock (1976) razlike u vrijednosnim orijentacijama su dobri prediktori za specifične stavove. Pantić (prema Ajduković, 1986) smatra da su u odnosu na ciljeve pojedinca vrijednosti također javljaju kao općenitija kategorija, pa

je obično uz jednu vrijednost moguće vezati veći broj ciljeva koji proizlaze iz sfere poželjnosti, dakle ne bilo kakvih ciljeva. Za promjenu ponašanja, u najširem smislu, sa stanovišta tretmanskih ciljeva, poznavanje vrijednosti i stavova osuđenih osoba znači poznavanje značajnih elemenata u projekciji tretmanskih modela. To stoga što neki autori (Eagly i Himmelfarb, 1974; Cook i Sellitz, 1964 prema Reich i Adcock, 1976) zaključuju da je ekspresija ponašanja ovisna i o drugim motivima i individualnim dispozicijama, postojećim situacionim faktorima i očekivanjima drugih važnih osoba. Taj koncept promjene ponašanja u literaturi se različito tumači. Tako npr. jedna grupa autora na polaznu poziciju stavlja ponašanje. Naime, ne možemo uvijek očekivati da ponašanje slijedi vrijednosti i stavove. Iz toga proizlazi da najbolja promjena vrijednosti i stavova uslijedi nakon promjene ponašanja, pod uvjetom da je novo ponašanje održano i internalizirano (Reich i Adcock, 1976; Rokeach, Festinger, prema Evans, 1988). Međutim, očito je da je veza vrijednosti - stavovi - ponašanje vrlo kompleksna, jer kao što navodi Snyder (prema Argyle, 1986) osobe s unutrašnjom kontrolom ponašanja drže se vlastitih stavova i vrijednosti, no nije nužno da na temelju toga ispoljavaju isto socijalno ponašanje u različitim situacijama. Kako nema dovoljno istraživanja vrijednosti (uglavnom za maloljetničku populaciju: Petrović, 1973; Ajduković, 1986) i stavova (Budjanovac, 1987; Nikolić, 1985), osuđeničke populacije, a pogotovo ne istraživanja koja stavljaju u vezu vrijednosti i stavove, cilj ovog rada usmjeren je na iznalaženje odnosa između vrijednosti (manifestne varijable) i stavova (faktorska

struktura) osuđeničke populacije KPD-a Lepoglava na početku penalnog tretmana.

2. METODE

Uzorak ispitanika čini 406 osuđenih osoba (slučajni uzorak) koji su se u vrijeme ispitivanja nalazili u Prijemnom odjelu KPD-a Lepoglava. Osuđenici su muškog spola, u dobi od 21 do 60 godina, osuđeni na kaznu lišenja slobode dulje od jedne godine, čije izdržavanje je započelo u toku 1986. i 1987. godine. Uzorak varijabli vrijednosti uzet je iz Skale OPDV-1, autora Momirovića i Radovanovića. Skala sadrži 44 varijable, koje su definirane u prostoru općih i društvenih vrijednosti. Rad "Faktorska struktura vrijednosti osuđenih osoba" (isti uzorak) izradila je A. Žižak (u štampi - Penološke teme).

To su:

Šifre	Varijable
OPD-01	Koliko je za Vas važan UDOBAN ŽIVOT
OPD-02	Koliko je za Vas važno DUŠEVNO SPOKOJSTVO
OPD-03	Koliko je za Vas važno ZADOVOLJSTVO
OPD-04	Koliko je za Vas važan UZ-BUDLJIV ŽIVOT
OPD-05	Koliko je za Vas važno SAMOPOŠTOVANJE
OPD-06	Koliko je za Vas važna SREĆA
OPD-07	Koliko je za Vas važna MUDROST
OPD-08	Koliko je za Vas važan USPJEH U ŽIVOTU
OPD-09	Koliko je za Vas važan MIR U SVIJETU
OPD-10	Koliko je za Vas važna LJEPOTA

OPD-11	Koliko je za Vas važna JED-NAKOST MEĐU LJUDIMA	OPD-32	Koliko cijenite SPREMNOST DA SE DRUGOM POMOGNE
OPD-12	Koliko je za Vas važna PORODIČNA SIGURNOST	OPD-33	Koliko je za Vas važno da neko bude ČOVJEKOLJUBIV
OPD-13	Koliko je za Vas važna PRAVA LJUBAV	OPD-34	Koliko je za Vas važno da je čovjek POSLUŠAN
OPD-14	Koliko je za Vas važna SLOBODA GOVORA I MIŠLJENJA	OPD-35	Koliko je za Vas važno da je čovjek UČTIV
OPD-15	Koliko je za Vas važna SIGURNOST ZEMLJE	OPD-36	Koliko je za Vas važno da je čovjek ODGOVORAN
OPD-16	Koliko je za Vas važna VJERA U BOGA	OPD-37	Koliko je za Vas važno da je čovjek SPOSOBAN DA SE SAVLADA
OPD-17	Koliko je za Vas važno PRIZNANJE OD STRANE DRUŠTVA	OPD-38	Koliko je za Vas važno da čovjek POŠTUJE DRUGE LJUDE
OPD-18	Koliko je za Vas važno PRIJATELJSTVO	OPD-39	Koliko je za Vas važno da čovjek drži SVOJU RIJEČ
OPD-19	Koliko je za Vas važno da je čovjek AMBICIOZAN	OPD-40	Koliko je za Vas važno da je čovjek POUZDAN
OPD-20	Koliko je za Vas važno DRUGARSTVO	OPD-41	Koliko je za Vas važno da je čovjek DOSTOJANSTVEN
OPD-21	Koliko je za Vas važno da je čovjek HRABAR	OPD-42	Koliko je za Vas važno da se čovjek PONAŠA KAO MUŠKO
OPD-22	Koliko je za Vas važno da je čovjek SPOSOBAN	OPD-43	Koliko je za Vas važno da je čovjek SPOSOBAN DA IZDRŽI TEŠKOĆE
OPD-23	Koliko je za Vas važno da je čovjek SAMOSTALAN	OPD-44	Koliko je za Vas važno da čovjek NE ISKORIŠTAVA DRUGE
OPD-24	Koliko je za Vas važno da je čovjek MAŠTOVIT		
OPD-25	Koliko je za Vas važno da je čovjek PAMETAN		
OPD-26	Koliko je za Vas važno da je čovjek RAZBORIT		
OPD-27	Koliko je za Vas važno da čovjek ima ŠIROKE POGLEDE NA SVIJET		
OPD-28	Koliko je za Vas važno da je čovjek ISPRAVAN		
OPD-29	Koliko je za Vas važno da je čovjek DOBRO RASPOLOŽEN		
OPD-30	Koliko je za Vas važno da je čovjek POMIRLJIV		
OPD-31	Koliko je za Vas važno da je čovjek ČESTIT		

Uzorak varijabli stavova uzet je iz nešto skraćenog Upitnika - SS istih autora. Iz Upitnika je preuzeto ukupno 245 varijabli na temelju kojih je izvršena hijerarhijska faktorska analiza (na istom uzorku kao i za ovaj rad), a za ovaj rad koristi se 18 orthoblique faktora II reda². Izolirani su i definirani ovi faktori:

Broj faktora	Imena faktora
--------------	---------------

OBQ 1 -	Faktor vjere u preodgoj, tretman, dobronamjernost i stručnost osoblja te vlastitu angažiranost osuđenih
---------	---

² Više o faktorskoj strukturi stavova ovih osuđenih osoba vidi u radu "Struktura stavova osuđenih osoba na početku penalnog tretmana u KPD Lepoglava" J.Bašić (u štampi, Penološke teme).

- OBQ 2 - Faktor vlastite odgovornosti za kaznu lišenja slobode
- OBQ 3 - Faktor "ljudi su vrijedni života"
- OBQ 4 - Faktor sumnjivog uspjeha u budućnosti
- OBQ 5 - Faktor neizvjesne budućnosti
- OBQ 6 - Faktor doživljavanja psihološkog prostora zatvora
- OBQ 7 - Faktor uzajamne pomoći osuđenika
- OBQ 8 - Faktor stava odbijanja nekih pravila zatvoreničkog kodeksa
- OBQ 9 - Faktor deprivacije sigurnosti i slobode osuđenika u zatvoru
- OBQ 10 - Faktor stava ne prihvatanja pozitivnih promjena u ponašanju osuđenih osoba predgojem u KPD
- OBQ 11 - Faktor prihvatanja specifičnih socijalnih vrijednosti
- OBQ 12 - Faktor općih socijalnih vrijednosti i normi ponašanja
- OBQ 13 - Faktor odbijanja nekih aspekata zatvoreničkog kodeksa i očuvanje autonomnosti osuđenika
- OBQ 14 - Faktor vjere u sebe i druge
- OBQ 15 - Faktor brige za budućnost
- OBQ 16 - Faktor odnosa prema radu i zauzimanje za rješavanje nekih problema
- OBQ 17 - Faktor loše percepcije sebe
- OBQ 18 - Faktor gubljenja smisla života

Obrada rezultata načinjena je u Sveučilišnom računskom centru po programu za standardnu biortogonalnu kanoničku analizu (CANCAN).

3. REZULTATI

Rezultati kanoničke analize, povezanosti između vrijednosti i stavova osuđenih osoba (Tabela 1) ukazuju na relativno

visoku povezanost promatranih fenomena. S jedne strane ta povezanost očituje se kroz šest značajnih parova kanoničkih faktora, a s druge strane koeficijenti kanoničke korelacije među pojedinim parovima faktora promatranih prostora su srednje visoki. Time se potvrđuje već poznata spoznaja o visokoj srodnosti vrijednosti i stavova, te time i postavke o putevima promjena ponašanja putem jednih odnosno drugih.

Prvi kanonički faktor u prostoru vrijednosti i stavova postiže korelaciju od .75.

U prostoru vrijednosti prvi kanonički faktor³ definira prije svega varijabla koja ukazuje na odbijanje važnosti poslušnosti (OPD-34), zatim skupinom varijabli koje ukazuju na pridavanje važnosti vrijednostima kao što su: mudrost (OPD-7), samostalnost (OPD-23), maštovitost (OPD-24), odnosno ne pridavanje važnosti priznanju od strane društva (OPD-17), uspjehu u životu (OPD-8) porodičnoj sigurnosti (OPD-12) i ambicioznosti (OPD-19).

Ne pridavanje važnosti poslušnosti može ukazivati na izvjestan oblik nekonformizma, a ako se tome pridruži i ne pridavanje važnosti priznanju od strane društva, ne pridavanje važnosti uspjehu u životu, porodičnoj sigurnosti, stiče se dojam da se radi o onom dijelu osuđeničke populacije koja je izgubila ili uopće nije razvila vjeru u svijet izvan sebe i vrijednosti s tim u vezi. Naime, oni prema ostalim varijablama, vjeruju u sebe i svoju samostalnost, maštovitost i mudrost, što bismo mogli prepoznati kao okrenutost od vrijednosti u svijetu oko sebe. U prostoru stavova isti kanonički faktor definiran varijablama koje ga značajnije opisuju ukazuje naprisustvo

³ U tabelama 2 i 3 prikazani su kanonički faktori u prostoru vrijednosti odnosno stavova.

stava na prihvaćanju pozitivnih promjena u KPD-u (OBQ 10) i odsustva vjere u preodgoj, tretman, dobronamjernost i stručnost osoblja, te vlastitu angažiranost osuđenika (OBQ 1), ali i gubljenja smisla života (OBQ 18)), usprkos prihvaćanja stava koji govori o prihvaćanju teze "Ljudi su vrijedni života" (OBQ 3).

Ako se ponovno posebno promatraju vrijednosti kroz navedene varijable u ovom kanoničkom faktoru ostaje misao koja usmjerava na razmišljanje o prihvaćanju onih vrijednosti koje je moguće subsumirati pod nazivom - izgubljene vjere u druge ljude. Za socijalni razvoj na bilo kojoj razini vjera u druge ljude važan je temelj za dosizanje ciljeva tretmana. To se očituje i u podacima o stavovima onih osuđenih osoba za koje je očito da mogu biti prepreka dosizanju tako postavljenih ciljeva. U tom svjetlu struktura prvog para kanoničkih faktora čini se dosta jasnom, ukazujući da se uz nedostatak vjere u druge ljude s jedne strane vezuje i vjerovanje u druge ljude, uopće svijet izvan sebe u specifičnim uvjetima zatvorske sredine. To bi značilo da se do promjena ponašanja, odnosno stavova i vrijednosti ne može doći izravno, bez vođenja računa o situacijama u kojoj se neki penalni tretman provodi, odnosno o potrebi mijenjanja situacija kao polazišta promjena ponašanja, odnosno vrijednosti i stavova (Argyle, 1986).

Drugi kanonički faktor (kanonička korelacija .73) u prostoru vrijednosti definiran je velikim brojem varijabli, čije su projekcije na ovaj faktor pozitivne. Taj smjer ukazuje na postojanje jedne socijalne vrijednosne orijentacije (vidi podjelu Allporta, prema Rot, 1975) koja se specifičnije govoreći prepoz-

naje kao orijentacija na uvažavanje sebe i drugih ljudi.

Najviše projekcije dosežu varijable koje deklariraju uvažavanje vrijednosti kao što su ne iskorištavanje drugih ljudi (OPD-44), sigurnost zemlje (OPD-15), čestitost (OPD-31), spremnost da se drugom pomogne (OPD-32), čovjekoljubivost (OPD-33), sposobnost da se savlada (OPD-37), poštivanje drugih ljudi (OPD-38), jednakost među ljudima (OPD-11), razboritost (OPD-26). U prostoru stavova drugog kanoničkog faktora očita je vjera u preodgoj, tretman, dobronamjernosti stručnost osoblja te vlastiti angažman osuđenih (OBQ 1) i pored loše percepcije sebe (OBQ 17), i stava neizvjesne budućnosti (OBQ 5). Uz saznanja vezana na relacije vrijednosti i stavova definiranih prvim kanoničkim faktorom, iz ovog drugog kanoničkog para proizlazi potreba posebnog naglašavanja važnosti vjere u druge ljude kao bazičnog preduvjeta prihvaćanja preodgoja, pa time i veće šanse za promjenu ponašanja. Naime, očito je da se preodgoj doživljava kao odnos u kom su drugi ljudi (stručnjaci, osoblje) jednako ili više važni i nužni za postizanje traženih promjena. Osnovne vrijednosti koje se nalaze u osnovi definiranja trećeg kanoničkog faktora (.58 koeficijent kanoničke korelacije) jesu uzbudljiv život (OPD-4), hrabrost (OPD-21), muško ponašanje (OPD-42), uspjeh u životu (OPD-8) i sreća (OPD-6). U smislu klasifikacija vrijednosti čini se da je ovaj faktor najbliži tzv. dionizijskoj orijentaciji (Morris, prema Rot, 1983) koju karakterizira želja za neposrednim zadovoljavanjem i užitkom. Drugim riječima može se ovaj faktor povezati sa avanturističkom opredjeljenošću u načinu života. Njemu se u prostoru stavova

pridružuje (.58 koeficijent kanoničke korelacije)) kanonički faktor koji je određen najznačajnije faktorom odbijanja nekih aspekata zatvoreničkog kodeksa i očuvanje autonomnosti osuđenika (OBQ 13). Tome se pridružuju faktori koji ukazuju da se radi o osuđenim osobama koje nemaju lošu sliku o sebi (OBQ 17), premda nemaju vjere u sebe i druge (OBQ 14). Radi se, gledano taksonomski, o osobama za koje nije karakteristično ukalupljivanje u neke zatvoreničke norme koje se očituju u žrtvovanju za pomoć drugome kao moralnoj obavezi, uništavanju sebe da bi se pomoglo drugome, udruživanju da bi se lakše podnijelo zatvorsku situaciju, većem radnom naporu da bi se pomoglo drugome i sl.

U sprezi s istim faktorom u prostoru vrijednosti moguće tumačenje ovog tipa veza očituje se kroz naglašen vlastiti integritet i usmjerenost na zadovoljavanje trenutačnih potreba prije svega i za sebe (uzbudljiv život i sreća).

Vjera u boga temeljna je varijabla oko koje se strukturira četvrti kanonički faktor (veza .58) u prostoru vrijednosti osuđenih osoba. Slika jedne religiozne vrijednosne orijentacije upotpunjuje se ne pridavanjem važnosti udobnom i uzbudljivom životu (OPD - 1, OPD - 4), uspjehom u životu (OPD - 8), izrazitim muškim ponašanjem (OPD-42), odnosno pridavanje značenja sposobnosti savladavanja (OPD - 37). U toj religioznoj orijentaciji začuđuje što se donekle negira važnost prijateljstva (OPD-18), drugarstva (OPD -20), što može značiti da se radi o specifičnom tipu religiozne orijentacije.

Na to upućuje i struktura četvrtog kanoničkog faktora u prostoru stavova gdje

se odbija vlastita odgovornost za počinjeno krivično djelo, odnosno kazna ličavanja slobode (OBQ 2), te određenu deprivaciju sigurnosti i slobode osuđenika u zatvoru (OBQ 9). Kao specifično treba izdvojiti u vrijednostima ne pridavanju važnosti prijateljstvu i drugarstvu (teško interpretabilno u sprezi s vjerom u boga), a istovremeno u stavovima i mišljenja kao što su: svaki osuđenik želi iskoristiti drugoga ne pruža šansu drugome jer ti je ni on neće pružiti, drugarstvo je u drugom planu i sl. Pri tumačenju relacija javlja se poteškoća u smislu nedostatnih informacija o nekim karakteristikama osuđeničke populacije i njihovim specifičnim religioznim opredjeljenjima, kao i situacijama iz kojih dolaze i za koje važe neke specifične vrijednosne orijentacije. U tom smislu ostaje otvoreno pitanje tumačenja tih relacija. U pobrojavanju varijabli koje u prostoru vrijednosti definiraju peti kanonički faktor (povezan s .49) treba poći od konstatacije da pobrojane varijable čine skupinu koju je međusobno moguće povezati zajedničkim nazivnikom - ne pridavanje važnosti nekim opće prihvaćenim vrijednostima (sloboda govora i mišljenja OPD-14, pamet OPD-25, ambicioznost OPD-19, priznanje od društva OPD-177, dostojanstvo OPD-44, široki pogledi na svijet OPD-27, drugarstvo OPD-20, maštovitost OPD-124).

Podemo li od poznatog opredjeljenja da su vrijednosti dispozicije usmjerene na ostvarenje ciljeva poželjnih i vrijednih za čovjeka, onda ne začuđuje da osuđene osobe s ovakvom vrijednosnom orijentacijom ne predstavljaju vrijednost ni za sebe ni za druge, što je sadržano kao osnovna poruka u strukturi područja koje definiraju izolirani faktori stavova. Najveće projekcije

na ovaj faktor u prostoru stavova ima faktor loše percepcije sebe (OBQ 17) i ne prihvaćanje općih socijalnih vrijednosti i normi ponašanja (OBQ 12).

Ovakva sprjega vrijednosti i stavova upućuje na potrebu tako postavljenog modela tretmana koji će uvažavati prije svega pojedinca i motivirajući ga za promjenu vlastitog ponašanja voditi ga do mijenjanja slike o sebi, čime se otvara mogućnost prihvaćanja sebe i općih socijalnih vrijednosti. To je sukladno Maslowljevom (prema Popović, 1977) stavu da se vrijednosti dovode u vezu s duševnim zdravljem i samoaktualizacijom, odnosno da se izvode iz najdirektnijeg saznanja o čovjeku. Time se još jednom potvrđuje da su vrijednosti i stavovi samo subjektivni isječak nekog promatranog ponašanja (Bem, prema Reich i Adcock, 1976), odnosno da se iz ponašanja izvode promjene na planu vrijednosti i stavova.

Šesti kanonički faktor (povezan s koeficijentom od .45) u prostoru vrijednosti usmjerava na razmišljanje o prihvaćenosti nekih općih socijalnih vrijednosti. Radi se o uvažavanju vrijednosti tipa: prijateljstvo (OPD-18), ambicije (OPD-19), drugarstvo (OPD-20), pamet (OPD-25), sloboda govora i mišljenja (OPD-14), dobro raspoloženje (OPD-29). Paralelni kanonički faktor u prostoru stavova definira prostor u kojem se deklarira odsustvo općih socijalnih vrijednosti i normi (OBQ 12), te odsustvo prihvaćanja nekih specifičnih socijalnih vrijednosti (OBQ 11). Budući da se taj prostor definira i sumnjivim uspjehom u budućnosti (OBQ 3) čini se realnim razmišljati o utjecaju zatvorskog konteksta u kojem se inače deklarativno usvojene socijalne vrijednosti transformiraju sukladno iskustvu ili očekivanjima u novoj

relativno nepoznatoj, nedobrovoljno izabranoj sredini, o kojoj ljudi u cjelini imaju nedovoljno informacija i s tim u vezi postoji mogućnost brojnih predrasuda. Za potrebe postizanja tretmanskih ciljeva treba stoga razmišljati o alternativnim modelima tretmana u kojem bi se maksimalno uvažavalo i po mogućnosti mijenjalo klasični zatvorski kontekst, u takve situacije čijim mijenjanjem je moguće očekivati i promjene na planu ponašanja.

4. DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

Srodnost vrijednosti i stavova potvrđuje se još jednom i putem značajnih veza kanoničkih faktora izoliranih iz indikatora vrijednosti i kanoničkih faktora izoliranih iz latentnih indikatora stavova osuđenih osoba. Kanoničkom analizom izolirano je šest parova kanoničkih faktora povezanih relativno visoko značajnim koeficijentima kanoničke korelacije. Konzistentnost vrijednosti i stavova u toku tretmana, pa makar i na deklarativnoj razini, nije bila predmetom ovog rada (nije vršena analiza retesta stavova i vrijednosti u nekim vremenskim točkama) što predstavlja svojevrsno ograničenje u diskusiji, zaključivanju preko dobivenih rezultata. No pored toga nameću se neke postavke koje mogu imati reperkusija na strukturiranja penološkog tretmana.

Ukoliko se na vrijednosti i stavove gleda s aspekta motivirajućih i aktivirajućih mehanizama onda veze između vrijednosti i stavova koje proizlaze kako iz prva dva para kanoničkih faktora tako i iz dva posljednja kanonička para, upućuju na povoljnu prognozu tretmana osuđenih osoba. Naime, ukoliko se u prostoru vrijednosti

naglašavaju vrijednosti koje inaguriraju pozitivan odnos prema sebi i prema drugim ljudima, stav prema preodgoju, tretmanu uopće osoblju KPD i vjeri u budućnost pozitivno je orijentiran. Ako se ta polazna osnova pozitivne orijentacije u smislu odnosa prema tretmanu uzme kao važan pokretač u pravcu promjena na planu ponašanja, onda je moguće za tu skupinu osuđenika očekivati pozitivne promjene, odnosno efikasniji tretman. To se izvodi iz tumačenja prema kojima se vrijednosti i stavovi koriste kao "pozitivni potkrepljivači" pri uvjetovanju i modifikaciji ponašanja (Skinner, prema Ajduković, 1986), odnosno iz tumačenja kojemu su vrijednosti i stavovi one dispozicije koje omogućavaju proces adaptacije pojedinca društvu i pretpostavka su njegovoj integraciji u društvo. Treći i četvrti par kanoničkih faktora upućuju na postojanje taksonomski gledano,

specifičnih grupa osuđenih osoba čije vrijednosti i stavovi ne omogućavaju konkretnije zaključke u smislu efikasnosti tretmana, ali omogućavaju razmišljanja o potrebi posebnog programiranja tretmana za takve grupe osuđenih osoba. Radi se o osobama sa specifičnim orijentacijama u čijoj osnovi se nalazi ili u neku ruku avanturistička orijentacija ili religiozna orijentacija i s tim u vezi adaptacija na zatvoreničke uvjete promatrane kroz neke specifične stavove. Individualizacija ili diferencijacija tretmana traže detaljnije upoznavanje postojećih skupina osuđenih osoba i s tim u skladu intervenciju u penalnu sredinu.

Ovim radom se podvlači potreba poznavanja i vrijednosti i stavova osuđenih osoba kao ishodišta za programiranje penološkog tretmana, ali se istovremeno ostavlja prostor za upoznavanje i drugih bio-psiho-socijalnih karakteristika u osuđeničkoj populaciji.

6. PRILOZI

Tabela 1

Kanonička korelacijska analiza

I	Koeficijent determinacije	Kanonički koeficijent korelacije	P
1	.56522	.75181	.00000
2	.53003	.72803	.00000
3	.34245	.58519	.00000
4	.33287	.57695	.00000
5	.24114	.49106	.00009
6	.20567	.45351	.00578

posljednji značajni karakteristični korjen

Tabela 2

Kanonički faktori u prostoru vrijednosti

	CAN 1	CAN 2	CAN 3	CAN 4	CAN 5	CAN 6
OPD-01	-.1626	.0078	.1544	-.2530	-.1258	.0868
OPD-02	.1663	.4289	.0706	.1179	-.0411	.0373
OPD-03	-.0365	.1924	.1734	-.0612	-.0906	-.0508
OPD-04	.1423	-.1042	.5487	-.2803	-.1549	-.0427
OPD-05	.1215	.3284	.1082	.1600	-.1483	-.1783
OPD-06	-.0500	.0940	.4031	-.0948	.1068	-.0223
OPD-07	.3573	.3293	.3628	-.0578	-.0028	-.1974
OPD-08	-.3325	.2538	.4140	-.2222	.0182	.1352
OPD-09	-.2736	.4416	.0310	-.1000	.1306	-.1193
OPD-10	-.0602	-.0617	.3017	.0341	-.2158	.1675
OPD-11	.0042	.5375	-.0245	-.0677	.0370	-.0133
OPD-12	-.2944	.4088	.0156	-.0148	-.1689	.1012
OPD-13	-.1905	.2483	.2717	.0242	.2022	-.1102
OPD-14	.2077	.3739	.2660	-.1103	-.3930	.1705
OPD-15	.2076	.5650	.0586	-.1148	.0099	-.2941
OPD-16	.0792	-.1910	.4302	.6485	.0513	.0079
OPD-17	-.4323	.3700	.0725	-.0336	-.3283	-.1554
OPD-18	.0494	.3520	.2441	-.2223	-.1361	.2846
OPD-19	-.2633	.3065	.1522	-.0158	-.3395	.2531
OPD-20	-.1829	.2766	.1237	.2454	-.2555	.2312
OPD-21	-.0670	.3418	.4704	-.2335	-.1472	-.0434
OPD-22	-.1879	.3299	.3008	-.2413	.0816	.1186
OPD-23	.3047	.4498	.0213	-.1375	-.1329	.0099
OPD-24	.2641	.2309	.0287	.2143	-.2577	-.1918
OPD-25	.0980	.2626	.3073	-.0118	.3966	-.2018
OPD-26	.2326	.5419	.0225	.0423	-.2344	.1439
OPD-27	.0460	.4050	.1189	.0569	-.3125	-.1636
OPD-28	-.1497	.5148	.0808	.0441	-.0078	-.0366
OPD-29	-.1505	.3235	.2725	.0424	-.2720	.1615
OPD-30	-.2435	.3258	.2436	.0296	.0041	.0036
OPD-31	-.1841	.5710	.1156	-.0390	-.0431	.0607
OPD-32	-.0542	.5619	.1177	-.1414	.0637	-.0576
OPD-33	.0430	.5499	.2127	.0260	-.1292	.0273
OPD-34	-.7336	.3112	.1730	-.0607	-.1099	.0161
OPD-35	-.1456	.4704	.0797	.0960	-.2344	.0317
OPD-36	-.1918	.5280	.0611	.0396	.1761	-.1064
OPD-37	-.0025	.5540	.0827	.2049	.0538	-.0311
OPD-38	-.1036	.5527	.0134	.0829	-.0615	.0684
OPD-39	-.0821	.4451	.1532	-.1376	.1739	.1273
OPD-40	.1118	.4528	.1628	-.1491	.0438	-.0258
OPD-41	-.0107	.3769	.2226	.0578	-.3203	-.2414
OPD-42	-.0941	-.0888	.4391	-.2057	-.0219	.0006
OPD-43	.0531	.4601	.3316	-.1776	-.0166	-.0571
OPD-44	-.0436	.5854	.0923	.1086	.1702	.1248

Tabela 3

Kanonički faktori u prostoru stavova

	CAN 1	CAN 2	CAN 3	CAN 4	CAN 5	CAN 6
OBQ 1	-.2505	.8323	-.1858	-.1281	-.0385	-.2017
OBQ 2	.0816	.0426	-.1139	-.4112	.2018	-.1695
OBQ 3	.4870	.2888	-.1618	.3523	.2498	.2786
OBQ 4	.0511	.0013	-.0263	.1651	.0608	.2719
OBQ 5	.0988	-.2860	.0375	-.1480	.2583	-.1201
OBQ 6	.0937	-.2317	.0785	.2759	.1922	-.1220
OBQ 7	-.2153	-.1449	-.0950	.0421	-.1973	.1409
OBQ 8	-.1442	.2352	-.2586	.1990	-.0626	.2149
OBQ 9	-.3864	-.1847	.1525	.3651	.2692	-.2192
OBQ 10	.7452	.1100	.0480	.0102	-.1510	.0642
OBQ 11	.0958	-.1184	.0740	-.0512	-.1362	-.5622
OBQ 12	-.2704	.0133	.2349	.0134	.2959	.4978
OBQ 13	-.0917	-.0127	-.8397	.1180	-.0553	-.3304
OBQ 14	.0844	.2087	-.3895	-.1795	-.2001	-.3130
OBQ 15	-.1225	.0474	-.0399	.0999	.0755	-.1504
OBQ 16	-.0721	.0451	-.3573	-.0964	-.1995	-.0652
OBQ 17	.1413	.4488	-.4242	-.0882	.5202	.0206
OBQ 18	.3705	-.1329	-.1495	.3249	-.2055	-.1810

5. LITERATURA

1. Ajduković, M. (1986): Vrijednosne orijentacije maloljetnika različitog delinkventnog statusa. Disertacija. Filozofski fakultet, Zagreb, Odsjek za psihologiju.
2. Argyle, M. (1986): The psychology of interpersonal behaviour. Penguin Book, Harmondsworth.
3. Bašić, J. (1989): Struktura stavova osuđenih osoba na početku penalnog tretmana (u štampi - Penološke teme).
4. Buđanovac, M., V. Žakman. Ban i A. Buđanovac (1987): Mišljenje osuđenih osoba o osoblju, tretmanu i uvjetima života i rada u kazneno-popravnom domu Lepoglava. Penološke teme, Vol. 2, Br. 3- 4, 263-275.
5. Evans, R.I. (1988): Graditelji psihologije. Nolit, Beograd.
6. Krech, D., Crutehfield, R.S., Ballachey, E.L. (1972): Pojedinaac u društvu. Naučna knjiga, Beograd.
7. Nikolić, Z. (1985): Sociologija kazneno-popravnog djelovanja. IRO Gradina, Niš.

8. Petrović, M. (1973): Vrednosne orijentacije delinkvenata. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
9. Popović, B. (1977): Uvod u psihologiju morala. Naučna knjiga, Beograd.
10. Reich, B., and C.Adcock (1976): Values, attitudes and behaviour change. Mathuen and co LTD, London.
11. Rot, N. (1975): Osnovi socijalne psihologije. Socijalizacija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
12. Rot, N. (1983): Osnovi socijalne psihologije. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
13. Zvonarevi', M. (1978): Socijalna psihologija. Školska knjiga, Zagreb.
14. Žižak, A. (1989): Faktorska struktura vrijednosti osuđenih osoba. (u štampi, Penološke teme).

THE RELATIONS BETWEEN VALUES AND ATTITUDES OF CONDEMNED PERSONS AT THE BEGINING OF THE PENOLOGIC TREATMENT ¹

Summary:

The sample of subjects formed for the purpose of this paper (N= 406) was taken from the penalty institution Lepoglava. Condemned persons were at the begining of the treatment during 1986. and 1987.

The sample of variables, value indicators contains 44 items, while the sample of variables attitude indicators contains 18 orthoblique factors. These attitude factors belong to the second level, and were extracted from 245 items.

¹ This paper is part of the project task "The relations between psychological and criminological characteristics of sentenced persons and their behavior during stay in the penalty institution." This project is realized at the Faculty of defectology.